

Till användaren av TIFT

TIFT är ett träningsprogram för barn i yngre åldrar. Här tränar man lekfullt fonologisk medvetenhet. Den första delen av programmet är avsett för fyraåringar och den andra för femåringar. I båda delarna genomförs träningen i smågrupper under 20 minuter dagligen i sex veckors tid.

Bakgrund

Det har sedan länge varit känt att fonologisk medvetenhet är en viktig förutsättning för den tidiga läsningen, och att de barn som har en nedsatt fonologisk medvetenhet riskerar att utveckla läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Dock är det viktigt att komma ihåg att detta gäller på gruppnivå. Alla barn som har låg fonologisk förmåga kommer inte att utveckla läs- och skrivsvårigheter, och det är inte säkert att ett barn med god fonologisk förmåga kommer att få en gynnsam läsutveckling.

Men vad är då fonologisk medvetenhet? I grunden kan man säga att det handlar om förmågan att bortse från språkets semantiska, innehållsmässiga sida och istället iakttä formen av språket. Ett konkret exempel är när man frågar ett barn vilket ord som är längst: tåg eller nyckelpiga. Om barnet inte kan bortse från betydelsen av orden kommer svaret att bli ”tåg”, eftersom hon eller han tänker på det långa tåget. Fonologisk medvetenhet kan definieras som förmågan att identifiera och manipulera språkljud (se exempelvis Mellby-Lervåg, Lyster & Hulme, 2012; Wolff, 2015, 2016, och för en mer praktisk tillämpning Wolff, 2013). Vanligtvis sätter utvecklingen av fonologisk medvetenhet igång spontant hos barn någon gång i fyra-femårsåldern. Då kan barnet uppskatta att lyssna till rimsagor, och kanske också att själv skapa rim, men för en del barn förefaller det svårare att uppfatta och urskilja formen av språket, och den fonologiska medvetenheten utvecklas inte spontant. De här barnen kan alltså riskera att hamna i riskzonen för att utveckla läs- och skrivsvårigheter.

Lyckligtvis har det visat sig att det är möjligt att genom träning öka den fonologiska medvetenheten, vilket i sin tur minskar risken att misslyckas med den tidiga läsningen (till exempel Lundberg, Frost & Petersen, 1988; Bradley & Bryant, 1983). I Sverige använder sig många förskoleklasser med framgång av det så kallade Bornholmsprogrammet (Lundberg, 2007). Då tränar man framförallt det som har visat sig vara av kritisk betydelse för att underlätta den tidiga läsningen, nämligen fonemisk medvetenhet. Att handskas med fonem, det vill säga de allra minsta beståndsdelarna av språket, är en utmanande och för en del barn faktiskt nästintill omöjlig uppgift. Ett viktigt syfte med TIFT är att underlätta detta möte med fonemisk medvetenhet, alltså den mer avancerade språkliga träningen i förskoleklass. Det är viktigt att förstå att TIFT inte ska leda fram till att barn lär sig läsa, utan det är snarare så att TIFT ska underlätta den fonemiska träningen i förskoleklass, vilken i sin tur ska underlätta den tidiga läsinläringen.

TIFT-träningens innehåll och upplägg

TIFT innehåller 30 sessioner med noggranna instruktioner av fonologisk träning för fyraåringar och 30 sessioner för femåringar. Det blir en session varje dag under sex veckor, och det finns noggranna instruktioner för varje session. Instruktionerna och materialet är vanligtvis beräknat efter att det är fem barn i gruppen. Är ni fler kan ni behöva anpassa någon övning. När texten i handledningen är i kursiv stil indikerar det vad läraren ska säga till sin grupp. Naturligtvis får man noga läsa igenom programmet i förväg för att förstå helheten, och inför varje session, så att det inte blir innantilläsning, utan att det läraren säger låter naturligt och överensstämmer ungefär med texten i handledningen.

Materialet

TIFT innehåller en lärarhandledning för fyraåringar och en för femåringar. Träningen genomförs med hjälp av handdockor, spel och annat laborativt material. Vid varje session anges vilket material som används i övningarna och vilka moment som ingår. Om det blir tid över någon session kan spel och övningar från tidigare sessioner sättas in. Ett förslag är att man någon gång mellan träningsomgångarna vid fyra och fem års ålder väljer ut ett antal lämpliga övningar och har en repetitionsvecka.

Eftersom träningen sker i grupp kan den inte helt anpassas efter varje barn. Naturligtvis är förhoppningen att alla ska hänga med, men om någon exempelvis har svårt att i de första övningarna greppa vad ett ord är så är det inte meningen att man ska öva tills alla förstår. Då får man helt enkelt gå vidare och framförallt se till att alla barn fortfarande tycker att det är roligt.

TIFT och nyttan av fonologisk träning

Trots att inte alla kanske hänger med på exakt allt har det visat sig att det framförallt är de barn med låg initial fonologisk förmåga som har den största nyttan av fonologisk träning. Det visade sig i en studie där vi använde ett program som vilar på samma principer som TIFT och där programmen i stort sett överlappar varandra (Wolff & Gustafsson, 2019). Relativt sett, och i jämförelse med en kontrollgrupp, utvecklas de med sämst resultat mest i fonologisk medvetenhet och presterar över förväntan i den tidiga läsutvecklingen. Här är det på sin plats att påpeka att vi enbart har undersökt hur fonologisk träning fungerar i oselektade grupper. Det finns alltså ingen anledning att tro att det är en god idé att välja ut barn med den lägsta fonologiska förmågan för att låta just dem följa programmet. Tvärtom är det osannolikt att programmet skulle ge lika god effekt om det inte genomförs i grupp med barn på olika nivåer av fonologisk medvetenhet. TIFT är ett program som inbjuder till samarbete och meningen är att någons fråga eller svar kan bli en aha-upplevelse för någon annan.